

TOPLUMSAL BELLEĞİN MEDYA ARACILIĞIYLA YENİDEN İNŞASI: “KULÜP” DİZİSİ ÖRNEĞİ

RECONSTRUCTION OF COLLECTIVE MEMORY THROUGH THE MEDIA: THE EXAMPLE OF THE “CLUB” SERIES

Hilal DOĞRUEL

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Programı.

E-posta: hlldogruel@gmail.com, Ankara/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-6457-6904

Funda KARADAĞ

Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın Programı.

E-posta: fundakaradag3@gmail.com, Eskişehir/ Türkiye.

ORCID ID:0000-0001-5640-0239

*“İnsan anısız yaşayabilir ama
unutmadan yaşamak imkansızdır”*

Nietzsche

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu 1940-50'li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi durumun bir sonucu olarak ortaya çıkan 6-7 Eylül olayları ve Varlık Vergisi Kanun'unun çıkarılmasıyla yaşanan gelişmelerin kurgulanarak yeniden anlatıldığı Kulüp dizisini incelemek oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışmada incelenen Kulüp dizisinden hareketle medyanın toplumsal belleği inşa etme üzerindeki rolü ve gücüne dikkat çekmek amaçlanmıştır. Çalışmada aynı zamanda dizi özelinde geçmişte yaşanan travmatik bir olayla yüzleşme konusunda yeni bir pencere aralamak ve konu üzerine farklı bir tartışma alanı yaratabilmek de alt bir amaç olarak belirlenmiştir. Belirlenen amaçlar doğrultusunda ilgili kategoriler oluşturularak bu kategoriler üzerinden dizinin 1. Kısımdan 6 bölüm ve 2. Kısımdan 4 bölüm olmak üzere dijital platform Netflix'te yayınlanan toplam 10 bölümüne doküman analizi yöntemi uygulanmıştır.

Çalışma sonunda elde edilen verilerden medyanın toplumsal belleğin yeniden inşa sürecinde doğrudan bir rol oynadığı belirtilebilir. Medya bu bağlamda, Türkiye'nin yakın siyasi ve toplumsal tarihine damga vuran fakat belki de unutulmaya yüz tutan bir olayı gündeme getirerek olayın tekrar konuşulmasına hatta tartışılmasına aracılık etmiştir. Böylelikle dizi üzerinden kurgulanan gerçeklikle sadece olayı yaşayanlar için değil olay yaşadığında hayatta olmayan sonraki nesil için de toplumsal bellek inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, toplumsal bellek, Kulüp dizisi, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları.

ABSTRACT

The subject of this study is to examine the Club series, in which the events of September 6-7, which emerged as a result of the social, economic and political situation in the country in the 1950s, and the developments experienced with the enactment of the Wealth Tax Law, are fictionalized and retelled. In addition, it is aimed to draw attention to the role and power of the media on building social memory, based on the series of Clubs examined in the study. In the study, at the same time, it was determined as a sub-goal to open a new window on confronting a traumatic event in the past and to create a different discussion area on the subject. In line with the determined purposes, the relevant categories were created and the document analysis method was applied to a total of 10 episodes of the series, 6 episodes from the 1st Episode and 4 episodes from the 2nd Episode, which were broadcast on the digital platform Netflix.

From the data obtained at the end of the study, it can be stated that the media plays a direct role in the reconstruction process of social memory. In this context, the media mediated the re-talk and even discussion of an event that left its mark on Turkey's recent political and social history, but perhaps on the verge of being forgotten. Thus, with the reality fictionalized through the series, social memory is built not only for those who experienced the event, but also for the next generation who were not alive when the event happened.

Keywords: Media, collective memory, Club series, Wealth Tax Law, 6-7 September events.

1.GİRİŞ

Hatırlamanın genellikle bireyin kendi içinde meydana gelen bir eylem olduğu düşünülür. Oysa bazı ipuçları geçmişte yaşanan olayları ve gerçekleri hatırlatarak onları yeniden görünür kılar (Roediger vd., 2009). Bu kimi zaman ulusal bir bayram, tören; festival kimi zamansa bir makale, dizi, film vs. geçmişle yeniden bağ kurulmasına aracılık edecek her şey olabilir. Bu sayede birey unuttuklarını yeniden hatırlar ve toplumsal belleğinde yorumlar.

Toplumsal anlatılar unutulup hatırlamalarla tekrar inşa edilir (Susam, 2015: 27). Bu süreçte medya toplumsal hafızayla ilişkilendirilebilecek olan geçmişin yeniden hatırlanmasında ve üretilmesinde aracı bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda tarihe iz bırakan olaylar belgesel, dizi, film başta olmak üzere bir medya içeriği olarak yeniden kurgulanmakta ve izleyiciye sunulmaktadır. Sunulan bu içeriklerin ortak duygulara hitap etmesi, toplumsal bir değer taşınması, olayın dram ve trajik yönünün ağır basıyor oluşu vs. gibi özellikleri ise izleyenler üzerindeki etkisini artırmaktadır. Böylece izleyici bahsedilen olay ve kendi arasında daha kolay özdeşim kurmakta ve olay kendi başından geçmiş gibi bir hisse kapılmaktadır. Tüm bu süreçte izleyicinin toplumsal belleğinde geçmiş medya aracılığıyla yeniden üretilerek şekillenmektedir.

6-7 Eylül olayları ve Varlık Vergisi Kanunu'nun çıkarılması 1950'lerin kozmopolit İstanbul'unda başta Sefarad Yahudileri ve Rumlar olmak üzere birçok insanın yaşamında telafisi olmayan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Dönemin ideolojik ve siyasi atmosferini o dönemde İstanbul'da [Beyoğlu](#) civarında yaşayan [Sefarad Yahudi'si](#) Matilda ve kızı Raşel'in hayatı çevresinde gelişen olaylar üzerinden kurgulayarak anlatan "Kulüp" dizisi geçmişi günümüze taşıyarak hatırlatmakta, canlandırmakta ve bu bağlamda toplumsal bir bellek inşa etmektedir.

2. BELLEK NEDİR?

İnsanın sahip olduğu eşsiz bellek kapasitesi onu insan kılan en önemli özelliklerinden birisidir. Hayvanların da biyolojik hatta sosyal hafızaları vardır ve sürüler halinde inanılmaz şeyler yaparlar. Ancak başka hiçbir canlı belleği yaratmak, deneyimi kaydetmek, bilinçli çağrışımlar yapmak, dil oluşturmak ve kullanmak, geçmişi bilmek, saklamak, anlatmak ve yazmak için kullanmaz. Bellek bazen insan zekasının kaynağı ve kökü olarak görülmektedir (Blight, 2009: 238). Bellek, geçmişi hatırlama yeteneği veya Nikulin'in belirttiği gibi, görüntüler ve olaylar gibi geçmiş şeylerin temsillerini zihinsel olarak tutma ve yeniden üretme kapasitesi olarak tanımlanabilir (Minarova-Banjac, 2018: 9).

Halbwachs ise belleği nöroloji ve beyin fizyolojisi açısından ele almaz. Bunun yerine bireysel bir belleğin oluşması ve korunması için şart olarak gördüğü sosyal çerçeveyi temel koyar. Halbwachs'a göre bellek insanın sosyalizasyon sürecinde meydana gelmektedir. O, belleğin her zaman bireye ait olduğunu ileri sürse de belleğin aslında toplumsal olarak belirlendiğini söyler. En kişisel anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşmaktadır. Bu nedenle, sadece başkalarından öğrendiklerimizi hatırlamayız, aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız. Her şeyden önce başka kişiler tarafından sosyal açıdan belirlenmiş anlamları kendi bağlamı doğrultusunda algılarız. Şüphesiz farkındalık olmadan hatırlamak mümkün değildir (Assmann, 2001: 40).

2.1. Toplumsal Bellek Kavramı

Toplumsal bellek kavramının ilk belirgin kullanımı, 1902'de "gizemli atalarımızın içimizde bulunan lanetli gücü" ve "birikmiş toplumsal bellek katmanlarından" bahseden Hugo von Hofmannsthal tarafından yapılmıştır (Olick ve Robbins, 1998: 106). Ancak Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs genellikle toplumsal bellek araştırmalarının kurucusu olarak kabul edilir (Neiger vd., 2011: 2).

Kavramın herkes tarafından kabul edilen kesin bir tanımı yoktur. Maurice Halbwachs 1920'lerde kavramı tanıttığından beri, tarihçiler, sosyologlar, antropologlar, psikologlar ve edebiyatçılar toplumsal belleği neyin oluşturduğu konusunda farklı tanımlamalar yapmışlardır. Bununla birlikte, toplumsal belleğin tüm bu kullanımlarını birleştiren en genel özelliği bireyleri aşan ve grup tarafından paylaşılan bir bellek biçimi olmasıdır. Grubun büyüklüğünden bağımsız olarak, gruptaki her birey o grubun diğer üyeleriyle çeşitli anıları paylaşır. Burada önemli olan nokta, toplumsal hafızanın her bireyde var olmasıdır. Dolayısıyla grubun üyelerinin bellekleri sorgulandığında her üye aşağı yukarı aynı bilgiyi sunacaktır (Roediger vd., 2009: 139).

Halbwachs, toplumsal belleği "eski gerçeklerin imajını günümüzün inançlarına ve manevi ihtiyaçlarına uyarlayan geçmişin yeniden inşası" olarak tanımlar (Neiger vd., 2011: 2) ve belleğin bir sosyal grubun ürünü olduğunu ifade eder. Toplumsal bellek, toplum tarafından şekillendirilen ve toplum için anlamlı olan bir geçmiştir. İletişim burada toplumsal hafızanın kritik bir unsurudur. Belleğin psikolojik yönlerini aşan ve kavramı sosyolojik yapan şeydir. İletişim, toplumsal belleğin, yaşayan en yaşlı bireyden daha eski geçmişleri koruma konusundaki benzersiz kapasitesini mümkün kılar (Edy, 1999: 75).

Barry Schwartz'a (1991) göre ise "Toplumsal bellek" toplumun geçmişine ilişkin bilgi kaybını ve geçmişini akılda tutmasını bireysel hatırlama ve unutma gibi bilindik terimlerle formüle eden bir metaforudur. Toplumsal belleğin bir kısmı aslında paylaşılan bireysel anılarla ilgilidir ancak toplumun sadece küçük bir kısmı bu şekilde bir deneyim yaşamıştır.

Toplumsal bellek; bir bilgi tabanı, bir nitelik ve bir süreç olarak üç varlığı ifade eder. Bunlardan bilgi tabanı kültürün önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitelik ise gruptaki geçmişin ayırt edici bütünsel görüntüsüdür, grubun tanımlayıcısı olarak kullanılabilir bir görüntüdür. Son olarak süreç, bireyler ve sosyal gruplar arasında sürekli olan bir diyalogdur. Her birey, grupla ilgili devam eden bilgileri seçerek, filtreleyerek, saklayarak ve toplumda dağıtarak, grubun kolektif hafızasını potansiyel olarak değiştirebilir. Bu durum hafızanın kullanımını ve sonradan gelen kazanımını etkileyebilir. Özetle, bireyler zaman içinde ait oldukları grup veya grupların kolektif hafızasına katkıda bulunabilirler ancak herhangi bir zaman noktasındaki kolektif hafıza, grubun bireysel üyelerinin zihinlerdeki algıyı ve hafızayı da etkileyebilir (Dudai, 2002: 51).

Diğer taraftan toplumsal bellek konusunda çalışma yapanlar arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu temel fikir ayrılıklarından biri, toplumsal hatıraları şekillendirme sürecinde seçmeye karşı inşa sorunuyla ilgilidir. İlk yaklaşım, kolektif hatıralar yaratma sürecinin mutlak olduğunu iddia eden Halbwachs tarafından yapılan çalışmaya kadar uzanır. Çalışmada, geçmişi yeniden yapılandırma ihtiyacı ve sosyal grubun onu kullanma yeteneği o kadar büyüktür ki, geçmiş olayların gerçek kökenlerinin ikincil öneme sahip olduğu ifade edilir. Yani, geçmişin gerçekleri, mevcut ihtiyaçlara uyacak şekilde kolektif hafızaları şekillendirme sürecinde yalnızca sınırlı bir öneme sahiptir. Buna karşılık, Barry Schwartz, kolektif hafıza yaratma sürecindeki ana faaliyet inşa değil, seçim olduğunu belirtir. Geçmiş, tarihsel gerçekleri yaratmamıza, hatta icat etmemize olanak verecek şekilde esnek değildir ve bu nedenle toplumsal bellekler, esas olarak bazı olayların vurgulandığı ve diğerlerinin gizlendiği süreç aracılığıyla değişir. Daha büyük ana anlatılarımıza uyan olgusal unsurları seçiyoruz ve diğerlerinin önemini görmezden geliyor veya en aza indiriyoruz (Neiger vd., 2011: 7).

2.2. Hatıraların Toplumsal Belleği Oluşturmadaki Rolü

Halbwachs, tüm hatıraların toplumsal bir bağlam içinde oluşturulduğunu ve organize edildiğini iddia etmiştir. Hemen hemen tüm olayların, deneyimlerin ve algıların bireylerin başkalarıyla etkileşimleri sonucu oluşması nedeniyle toplum inançlar, davranışlar ve bunlarla ilgili hatıralar için bir çerçeve sağlar (Pennebaker ve Banasik, 1997: 4). Halbwachs, bireylerin grup bağlamları dışında tutarlı ve kalıcı bir biçimde hatırlamalarının imkânsız olduğunu savunmaktadır. Bununla ilgili verdiği örnek, çocukluk anılarıyla ilgili kesinliğin mümkün olmadığıdır. Bu nedenle çocukluk anıları ile ilgili hatırlananların bireysel ve bağımsız mı yoksa aileler tarafından verilen ipuçları ve öneriler sonucu mu olduğunu söylemek zordur. Hatırlamanın çoğu, bireysel bellek ve toplumsal bellekte kolektif bir şekilde yapılırsa dahi Halbwachs, hatırlayanların yalnızca bireyler olduğunu söyler. Grup üyelikleri, hafıza için materyal sağlar ve bireyi belirli olayları hatırlamaya ve diğerlerini unutmaya teşvik eder. Gruplar, bireylerde hiçbir zaman doğrudan “deneyimlemedikleri” olayların anılarını bile üretebilirler (Olick, 1999).

Halbwachs’ın toplumsal bellek çalışmalarından yola çıkan Jan Assman ise toplumsal belleğin işleyişini iletişimsel bellek ve kültürel bellek ile açıklamaktadır. Yakın geçmişe dair anıları kapsayan iletişimsel bellek kişinin çağdaşları ile paylaştığı anılar olarak ifade edilebilir. Bunun en bilindik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu belleğin özellikleri arasında; tarihi olarak grupla bağlantılı olmasını, zamanla oluşmasını ve benzer şekilde zamanla yok olmasını söyleyebiliriz. Yani bu bellek taşıyıcısı olduğu kişilerle sınırlıdır. Bununla birlikte, 80 yılın yarısı olan 40 yıl –ki 80 yıl burada sınır değer olarak kabul edilmiştir- iletişimsel bellek açısından kritik bir değerdir. 40 yıl sonra önemli bir olayı yetişkin olarak yaşayan kişiler, yaşadıklarının gelecek kuşaklara hatırlatmak ve aktarmak isteği içinde olurlar. Örneklendirecek olursak; Hitler’in Yahudilere uyguladığı baskıyı ve soykırımı kişisel travma

olarak yaşamış olanlar olayın üzerinden yaklaşık olarak on yıl geçse dahi, olayın etkisinden kurtulabilmiş değillerdir. Bugün insanlar canlılığını kaybetmemiş bu anılara ulaşabilir ancak bu anılara ulaşılması yarın ise medya sayesinde olacaktır. Öte yandan, iletişimsel olanın aksine kurumsallaşmış bir bellek sorunu olduğu düşünülen kültürel bellek ise geçmişin belli noktalarına odaklanır. Bu odaklanış ise, geçmişte yaşanan olayın kendisine yönelik değil anının bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır. Bu bakımdan kültürel bellek için gerçekten ziyade hatırlanan tarihin önemli olduğu söylenebilir. Üstelik gerçek tarihin kültürel bellekte, hatırlanan tarihe hatta efsaneye dönüşmüş bile olabilir. Kültürel bellek bir nevi gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır. Onu iletişimsel bellekten ayıran en önemli özelliği ise biçimlendirilmiş olması ve törenselleşmesidir (Assmann, 2001: 54).

2.3. Toplumsal Belleğin İnşa Sürecine Medya Etkisi

Bir ulusun toplumsal belleği, kültürel mirasının ve geleneğinin bir parçasıdır, sosyal dayanışma ve kültürel uyum unsurları üretmek için hatırlatılan semboller bütünüdür. Toplumsal belleğin standartlaştırılması ve yeniden üretilmesi için ulusal bayramlar, konferanslar, popüler basındaki makaleler, belgeseller, filmler, diziler, resimler, heykeller ve çeşitli medya ortamları gibi çok sayıda yol vardır (Roudometof, 2002: 7). Bir olayın toplumsal bellekte yer edinebilmesi için o grup, toplum ya da cemaatin tüm üyelerince olayın yaşanması gerekmez. Çünkü olay bireysel bellekler tarafından farklı biçimlerde deneyimlenmiş olsalar dahi sonuç olarak hatırlanan olay tektir. Bu bakımdan “olay” bilgisinin aktarımı ve paylaşımının toplumsal belleğin oluşumu açısından yeterli olduğu söylenebilir. Teknolojide meydana gelen gelişmeler ise, bu aktarım sürecini hızlandırmıştır. Günümüzde bu aktarım etkili şekilde medya üzerinden gerçekleşmektedir (Susam, 2015: 91).

Medya, toplumsal belleğin inşası ve sürdürülmesi için son derece önemlidir. Medya toplumsal hafızayla ilişkilendirilebilecek olan geçmişle, kişilerin duygusal olarak bağ kurmasını destekleyici bir rol üstlenir. Medya hatırlatıcıları başlı başına önemlidir. Çünkü müzeler, heykeller ve diğer hatıra eşyalarının sağladığı hatırlatıcılardan farklı olarak medya hepimize az ya da çok geçmişini aynı anda hatırlatmaktadır (Edy, 1999: 72). Medya hatırlamayı çerçeveleme ve anlık bellek üretme gücünü, teknolojik ilerleme sayesinde kazandığı avantajlarından alır. Toplumdaki diğer hafıza kurucularına göre medya en uzak ve tenha alanlar da dahil olmak üzere her sosyal ve beşerî alana nüfuz etme yeteneğine sahiptir (Peri, 1999).

Toplumsal belleğin gelişimi medyanın gelişimine derinden gömülüdür. Medya bir yandan insanın belleğinin maddi uzantıları olarak işlev görürken, diğer yandan bir bütün olarak toplum için bir arşiv işlevi görür (Donk, 2009). Bu bakımdan, toplumsal bellekte yer etmiş hikayeler medya tarafından yeniden inşa edildiğinde, izleyicilerin bazılarında geçmiş anılarını uyandırırken bazılarında ise o anıları yaşamamış olsalar dahi aynı etkiyi hissedebilmektedir. Her iki durumda da toplumsal belleğin çağrıldığını söylemek yerinde olur. Çünkü toplumsal belleğin bir özelliği de bireysel yaşam sürelerinden daha uzun sürmesidir. Medya içeriklerinde geçmişte yaşananların duygusal ve olgusal olarak yeniden inşa edilmesi, olayı yaşamamış izleyici üyeleri için bile daha etkili olabilir (Edy, 1999: 76).

Tarihsel ve kültürel hafızanın inşasında medya oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle başta medya aracılığıyla üretilen bilginin dolayimsal nitelikte olması, medyanın geçmiş ve geleceği şekillendirmedeki etkisi ve güncel gereksinimleri karşılama birincil kaynak nitelik taşıyor oluşu gibi özellikleri medyanın hafıza inşası yönünden önemini artırmaktadır. Kısacası medya ürünlerinin ürettiği bilgi formu, bugün ve geleceği anlamak, yorumlamak noktasında “geçmiş bilgisinin ana kaynağı” olarak düşünülebilir (Başaran-İnce, 2010).

Öte yandan, medya yalnızca güncele ait bilgileri yapılandırmakla kalmaz aynı zamanda geçmişte kitle iletişim araçları sayesinde yeniden yapılandırılır. Bu bağlamda, medya aracılığıyla yeniden inşa edilen geçmiş dirilmekte, yorumlanmakta ve deşifre edilmektedir. Nitekim totaliter rejimlerde kırmızı çizgilerin egemen ideoloji tarafından belirlendiği yönetimlerde, medya bu güçlerin çıkarlarına hizmet etmiş ve onların istekleri doğrultusunda hatırlanacakları ve unutulacakları belirlemiştir (Susam, 2015: 91-92). Bu kapsamda medyanın anıları hegemonik yollarla üretme ve çerçeveleme, bellekteki bariz krizleri yönetme ve hatta gündelik popüler kültürel deneyim alanında 'organize unutma' biçimlerini teşvik etme konusunda muazzam bir gücü bulunmaktadır. Bu güç medyayı elinde bulunduran totaliter rejimdeki güç sahipleri tarafından rejimdeki çarkın dönmesi lehine kullanılmıştır. Medyanın yerel kimliklerin, tarihlerin, anlatıların ve anıların işleyişinin inşasında etkisi bu kişilerin hep iştahını kabartan bir unsur olmuştur. (Bélangier, 2002).

3. KULÜP DİZİSİ

3.1. Dizinin Geçtiği Dönemin Siyasi Atmosferi

II. Dünya Savaşı tüm dünyayı geniş çapta olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Türkiye de bu savaşa her ne kadar bir taraf olarak katılmamış olsa da ülkenin ekonomisi bu savaştan kötü bir darbe almıştır. Bunun nedeni ise savaş sebebi ile uluslararası ticaretin durması ve her an savaşa girilecekmiş gibi savaş hazırlıklarının devam etmesidir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin büyüme ve gelişmesi yönünde çeşitli olumsuzluklara sebep olmuş, ülkede mali ve ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir (Dayıoğlu-Erul ve Buz, 2019: 394). Ülkenin içinde bulunduğu bu zor şartlar, ülkede ekonomik ve siyasi açıdan çok tartışılacak bazı politikaların uygulanmasına yol açmıştır. Bu politikaların en tipik örnekleri olarak, sebep olduğu sonuçlar nedeniyle günümüzde dahi tartışma konusu olan ve 1942 yılında yürürlüğe koyulan Varlık Vergisidir (Öztürk, 2013: 138).

11 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe giren Varlık Vergisi, Türkiye Maliye Tarihi'nin en önemli olaylarından biridir. Varlık Vergisi Kanunu, esasında savaş koşullarının ortaya çıkardığı karaborsa ve spekülasyonlar sonrası artan aşırı kazançların vergilendirilmeleri amacıyla dayanıyordu. Ancak temelinde haklı bir zemine dayanmasına rağmen kanunun uygulanması aşamasında mükelleflere karşı bir takım keyfi uygulamalarda bulunuldu. Benzer gelir düzeyine sahip olmalarına rağmen gayrimüslim ve dönme kökenli vatandaşlara Müslüman vatandaşlara göre çok daha ağır vergi ödettiler ve bu da gayrimüslim tüccar ve sanayicilerin iflasına yol açtı. İflas sonrası vergilerini ödeyemeyenler ise Aşkale'de bulunan çalışma kamplarına gönderildiler. Aşkale'ye gönderilen kişiler arasında Müslüman kökenliler bulunmuyordu. Varlık Vergisi yaklaşık 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra 15 Mart 1944 tarihinde "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun" gereğince yürürlükten kaldırıldı. Açıkça ifade edilmese de Varlık Vergisiyle hedef gayrimüslim burjuvazinin Türkiye'nin ticari ve sanayi faaliyetlerindeki etkinliklerini törpülemektir ve bu da önemli ölçüde başarılı (Bali, 2001: 88-89).

1950'ler Türkiye'sinde siyasi atmosfer tıpkı 1930-40'lı yılların devamı olarak nitelendirilebilir. 1950'li yıllarda yaşanan en önemli olaylardan biri ise azınlıkların hedef alındığı 6-7 Eylül olaylarıdır. Olay, 6 Eylül 1955 günü saat 13.00'te devlet radyosunun, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığına ilişkin bir saldırı haberi yayınlamasıyla patlak vermiştir. Haber, aynı gün öğleden sonra İstanbul Ekspres gazetesinde de iki ayrı baskıyla duyurulmuştur. Bu gelişmeler üzerine günün ilerleyen saatlerinde, "Kıbrıs Türktür Cemiyeti"nin yapmış olduğu çağrı doğrultusunda çeşitli öğrenci birlikleri olayı protesto etmek amacıyla Taksim Meydanı'nda bir miting düzenlemiştir. Bazı gruplar ise ileri giderek İstiklal Caddesi'nde bulunan gayrimüslimlere ait işyerlerinin camlarını taşlamaya başladılar.

Saldırlara katılan toplam kişi sayısı bilinmemekle beraber yaklaşık 100 bin kişinin saldırılara katıldığı düşünülmektedir. Yalnız İstanbul’da değil 6-7 Eylül 1955’te İzmir’de yaşayan gayrimüslimlerin de mülklerine saldırılmıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes ise yaptığı açıklamada, olayın sebebini Hürriyet gazetesinde “İstanbul’da saldırabileceğimiz yeteri kadar Rum’un yaşadığı” ve İstanbul Ekspres adlı akşam gazetesinde “Mustafa Kemal Atatürk’ün doğduğu Selanik’teki evde bir bomba patlamıştı.” şeklinde yapılan haberlere bağlamıştır. Başbakan Menderes bu haberin çıkmasıyla olayı duyan Türk halkının öfkelenildiğini ve bu öfkeyle kendiliğinden Rum azınlığa saldırdığını iddia etse de aradan geçen birkaç gün sonra hükümetten gelen açıklama değişmiştir. Açıklamaya göre çıkan olayları Türk komünistleri planlanmış ve hayata geçirmişti. Takiben 9 Eylül 1955’te 2000’in üzerinde kişinin “komünist” görüşlerinden dolayı tutuklanması gerçekleşmiştir (Güven, 2010).

Şekil 1. “KULÜP” Dizi afişi

Tablo1. Kulüp Dizi Künyesi

Yapım	Kasım 2021-Türkiye
Tür	Dram, Dönem işi
Format	Dijital
Sezon sayısı	1
Bölüm	10
Gösterim süresi	50 dakika
Yönetmen	Seren Yüce ve Zeynep Günay Tan
Senaryo	Aysin Akbulut, Rana Denizler ve Necati Şahin
Başrol Oyuncular	Gökçe Bahadır, Barış Arduç, Asude Kelebek, Salih Bademci, Fırat Tanış ve Metin Akdülger
Diğer Oyuncular	Suzan Kardeş, Ruhi Sarı, İftar Gökseven, Murat Garipağaoğlu, Sezer Arıçay, Doğanay Ünal, Merve Şeyma Zengin, İlker Kılıç,
Yapımcı	Cengiz Çağatay
Yapım Şirketi	O3 Medya

3.2. Kulüp Dizi Karakterleri Analizi

Matilda: Sefarad Yahudisi zengin bir ailenin kızıdır. Annesini küçük yaşta kaybeden Matilda, Varlık Vergisi nedeniyle babası ve abisi Aşkale’ye devlet tarafından gönderilince ortada kalır. Matilda sonrasında ailesine ihanet eden kişiyi -aynı zamanda bu kişi karnındaki

çocuğun da babasıdır- vurduğu için 17 yıl hapis cezası almıştır. Matilda'nın Raşel adında bir kızı vardır.

Fıstık İsmet: Yakışıklı ve çapkın bir taksi şoförüdür. Kendini bir yere ait hissetmeyen, hercai bir kişiliği olan Fıstık İsmet aile ve evlilik kurumlarına inanmamaktadır. Annesiyle birlikte yaşayan Fıstık İsmet babasını da geçmişte yaptıkları yüzünden reddeden biridir. Aynı zamanda Matilda'nın kızı Raşel ile zamanla aralarında duygusal bir bağ gelişecektir.

Raşel: Matilda'nın kızıdır ve yetimhanede büyümüştür. Deli dolu, aklına eseni yapan biridir. Annesinin varlığından 17 yaşında haberdar olmuştur. Fıstık İsmet'e aşiktir.

Selim Songür: Hayalleri olan ve hayallerinin peşinden koşup pes etmeyen yenilikçi biridir. Kulüp İstanbul'un assolistidir. Aile bağları kopuktur. Babasının ona uygun gördüğü ve aynı zamanda yüksekokulunu okuduğu meslek olan mühendisliği yapmadığı için babası tarafından evlatlıktan reddedilmiştir.

Çelebi: Kulüp İstanbul'un müdürüdür. Matilda ile sürekli bir çatışma içinde olan ve geçmişe yönelik sırları olan biridir. Matilda'ya gizli bir şekilde aşiktir.

Orhan: Kulüp İstanbul'un patronudur. Aslen Rum olmasına rağmen annesi tarafından Müslüman bir Türk gibi yetiştirilmiştir. Orhan, dışarıdan görünen ve özünde sahip olduğu kişilik arasında bocalamalar yaşamaktadır.

Tasula: Raşel'in yetimhanede yakın arkadaşıdır ve Kulüp İstanbul'da dansçı olarak çalışmaktadır. Asi bir kişiliği olan Tasula da tıpkı Raşel gibi Fıstık İsmet'e aşiktir.

David: Matilda'nın geçmişinden tanıdığı eski bir aile dostudur. Aynı zamanda Raşel'in yaşadığı yetimhanenin müdürüdür.

Hacı: Köyden kente çalışmak için gelen ve Kulüp İstanbul'da çalışan saf, temiz bir karaktere sahip olan gençtir. Matilda'yla çok iyi anlaşılan Hacı ona işyerinde de yardımcı olmaktadır.

Ali Şeker: Fıstık İsmet'in babası. Esasında açgözlü, insanları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan biridir. 6-7 Eylül olaylarında insanları azınlık kesime karşı örgütlemiştir.

3.3. Kulüp Dizisinin Çözümlemesi

Varlık Vergisi Kanununun çıkarılması ve 6-7 Eylül olayları, 1940 ve 1950'li yıllarda İstanbul'un siyasi konjonktürüne damga vuran en önemli olaylardandır. Toplumsal bir travmaya sebep olan bu olaylarla birlikte insanların mevcut düzenleri değişmiş, aile bağları kopmuş, insanlar kazandıkları mülklerini hatta hayatlarını kaybetmiştir. Kulüp dizisinde işte tam da bu atmosfer anlatılır. Bu yıllarda İstanbul'da Beyoğlu civarında yaşayan Sefarad Yahudisi Matilda ve kızı Raşel'in hayatı çevresinde gelişen olaylara odaklanan dizi, onların özelinde ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi durumu irdeler.

Bu çalışmada Kulüp dizisi, toplumsal bellek ekseninde doküman analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi, araştırılan olgular ile ilgili bilgilerin yer aldığı yazılı gereçlerin analiz edilmesidir. Doküman analizinde yazılı materyallerin dışında video ve film gibi görsel-işitsel kaynaklar da kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Dizinin değerlendirilme aşamasından önce toplumsal bellek ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Belirlenen amaçlar doğrultusunda dizinin yayınlanan tüm bölümleri (1. Kısımdan 6 bölüm ve 2. Kısımdan 4 bölüm olmak üzere toplam 10 bölüm) izlenerek ilgili

kategoriler oluşturulmuş ve bu kategoriler üzerinden doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Belirlenen kategoriler ise şunlardır: Sefarad Yahudilerinin kültürü ve sosyal hayat, Varlık Vergisi'nin gayrimüslimler üzerindeki etkileri, Türkleştirme politikaları, kimlik saklama ve kimliğin sessizleştirilmesi, 6-7 Eylül olayları. Dizi bu kategoriler çerçevesinde yeniden izlenerek ilgili sahnelerin dakikaları not edilmiş ve çalışma tamamlanıncaya kadar bu sahneler tekrar tekrar izlenmiştir. Ardından doküman analizi uygulanarak elde edilen veriler yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Sefarad Yahudilerinin Kültürü Ve Sosyal Hayatı

Sefarad Yahudileri, 1492'den sonra Katolikliğe geçmeye zorlanan ve İspanya'dan sınır dışı edilen İspanyol Yahudileridir. Sayılarının yaklaşık 100.000-300.000 dolaylarında olduğu tahmin edilen İspanyol Yahudileri, İspanya'yı terk ederek Avrupa ve Orta Doğu'nun farklı bölgelerine yerleşmiştir. Sonraları ise İspanyol Yahudilerinin bir kısmı dönemin Osmanlı Padişahı'nın daveti üzerine Osmanlı İmparatorluğunun topraklarına göç etmiştir. Sefarad adı İbranicede İspanya anlamına gelen kelimeden yani Sefarad'dan gelmektedir (Pomerantz, tarihsiz).

Kulüp'te, Sefarad Yahudilerinin yaşayış biçimleri, inançları, dili ve müziklerine geniş ölçüde yer verildiği göze çarpmaktadır. Hatta bir sahnede Sefarad Yahudilerinin Osmanlı topraklarına geliş tarihinden bahsedilmektedir.

Dizide, Sefarad Yahudilerinin Türkiye'yi kendi ana vatanları olarak benimsedikleri görülmektedir. Matilda'nın cezaevinden çıktıktan sonra İsrail'e dönme isteğinin yetimhane müdürü David tarafından şu şekilde karşılanması bu kanıyı güçlendirmektedir:

"İsrail'e gitmek istemeni anlıyorum lakin 400 küsur yıl vatan yahu..."

Sefarad Yahudilerinin kültürünü yansıtan en önemli noktalardan biri kendi aralarında konuştukları Ladino dilidir. Sefarad Yahudileri, Kastilya İspanyolcası ve diğer İber-Roman dilleri ve lehçeleri temelinde, kendi dilleri veya diğer bazı yazarların iddia ettiği gibi, İspanyolcanın ayrı bir lehçesi veya lehçeleri grubuna ait bir dil geliştirmişlerdir. Bu dil şu anda sıklıkla "Judeo-Spanish", "Ladino" ve "Judezmo" olarak kullanılıyor. Ancak günümüzde Sefarad dilinin en yaygın adı Ladino'dur (August-Zarębska, 2020: 181-182). Bu dil dizide Türkçe'den sonra en çok kullanılan ikinci dildir. Özellikle Ladino diline ait müziklere birçok sahnede sıkça yer verilmiş olup dönemin atmosferine uygun seçilen bu şarkıların geneli izleyicilerde hüznü uyandırmıştır.

Sefarad Yahudileri, dini inançları gereği Şabat günü ve Purim Bayramını kutlamaktadır. Bu ritüel dizide oldukça geniş şekilde neredeyse tüm bölümlerde işlenmektedir. Yahudiler için Tanrı tarafından dinlenme günü olarak seçildiğine inanılan Şabat gününde sadece ibadetle meşgul olunur. O gün başka bir işle uğraşılmaz. Yahudilerin dini inancına göre ibadetlerini gerçekleştirdikleri zaman dilimi ise akşam vaktidir. Şabat'a cuma günü güneşin batmasıyla girilmektedir (Ağkuş ve Altuncu, 2017: 2776). Bu nedenle cuma günü güneş batmadan Şabat sofrasında oturmak önemlidir. Cuma günü gün batmadan Şabat sofrasında olmanın önemi Matilda karakteri üzerinden gösterilmiştir. Kulüp müdürü olan Çelebi, Cuma gün batımına kadar yetiştirilemeyecek bir temizlik görevi Matilda'ya verir. Matilda'nın Şabat'a yetişmek için sergilediği yoğun çaba Şabat'ın yahudilerin yaşamında ne kadar önemli olduğunu hissettirir. Yahudileri temsilen Matilda'nın inançlarına bağlılığı hem bu sahneden hem de cezaevinde dua eşliğinde Şabat yemeğini yemesiyle işlenmiştir. Cumartesi günü güneşin batıp, gökyüzünde üç yıldızın görülmesiyle ise Şabat son bulur. Dizide Şabat ile ilgili değinilen diğer bir önemli husus ise Şabat sofrasıdır. Bu sahnelerde

Şabat sofralarının ne kadar kalabalık olduğunu ve birlik içerisinde bir masanın etrafında toplanıp gülen, eğlenen insanların olduğunu görüyoruz.

Matilda gibi dini inançlarına bağlı olan diğer bir karakter ise Müslüman olan Hacı'dır. Dini ve etnik dinamiklerin ötesinde sınıfsal bir dayanışma içerisinde oldukları görülen Hacı ve Matilda'nın birbirlerinin inancına karşı saygılı ve hoşgörülü tavırları dikkat çekmektedir. Kulüp'te çalışırken kendisine verilen işler nedeniyle Matilda, Şabat gününü kaçırmış. Hacı ise daha önce Çelebi'nin izin vermemesi nedeniyle Cuma namazına gidememiştir. Ancak buna rağmen Hacı'nın Matilda'yı teselli ederek "Allah affeder" demesi ve bütün gece boyunca Matilda'nın odayı temizlemesi için ona yardım etmesi izleyiciye hassas ve bir o kadar da duygusal ve dokunaklı anlar yaşatmaktadır.

Sefarad Yahudilerinin bayramı olan Purim, İbrani takvimine göre, düşmanlarına karşı kazanılan zaferin ertesi günü olan Adar'ın (Mart) 14'ünde kutlanmaktadır. Purim Bayramı güneşin batmasıyla birlikte başlar. Bu bayramın hikayesi, Pers İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin, kendilerini öldürmek isteyen Haman'dan kurtulmalarının anısına kutladıkları bir bayrama dayanır (BIANET, 2019).

Dizide, Purim Bayramı ile ilgili olan sahne Büyükada'da geçmektedir. İzlenen görüntülerde akşam vakti insanlar bayramlarını kutlamak üzere bir araya gelip mutlu bir şekilde gülüp eğlenmektedir. Matilda ve Haymi (Matilda'nın babasının eski personel müdürü) arasında geçen şu diyalog ise aslında Purim Bayramı'nın hikayesinin amacını anlatmaktadır. Haymi, Matilda'ya şöyle söyler:

"Purimin manası: Zıtlıkların bayramıdır. Gizli olanın açığa çıkmasıdır Purim. Bu gece iyi ile kötüyü ayırd edemeyecek kadar içeriz ki herkes eşit olsun gözümüzde. Hiç kimse hakkında bir peşin hükümümüz olmasın. Hani Rumi der ya görüneneye razı olma bu da o hesap işte."

Haymi'nin bu sözleri Purim'in anlamının olaylara tek taraflı bir gözle ve önyargılı bakmanın ne kadar tehlikeli olduğunu açıklaması bağlamında önemli bulunmuştur.

4.2. Varlık Vergisi'nin Gayrimüslimler Üzerindeki Etkileri

Varlık Vergisi, sonuçları itibariyle sadece maddi kayıplara neden olan bir uygulama değil aynı zamanda uygulanan kişiler ve ailelerinin üzerinde travma bırakmış bir politikadır. İlk bölümden itibaren Kulüp dizisinde Varlık Vergisi'nin uygulanmasının gayrimüslimler üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Diziyi izlediğini belirten ve kendisi de uzun yıllardır Türkiye'de yaşayan bir Yahudi olan, Avlaremos Gazetesi Editörü Nesi Altaras konuya ilişkin şunları söylemektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2021).

Bu bizim toplumumuz için kalıcı bir travma diyebiliriz. Benim ailemde hem anne tarafında hem baba tarafı bunu yaşadı. Sonra ailenin Aşkale'ye gönderilen üyeleri var. Bunlar öyle unutulacak şeyler değil. Bilerek yapılmış şeyler. O yüzden bunun dürüstçe gösterilmesi çok iyi. Ve tabii en değerli olan kısmı da bunların hiçbirini duymamış insanların karşısına çıkarılması. Öyle bir yabancılaşma var ki Türkler bizi tanımıyor. Birbirimizi tanımıyoruz gibi oldu.

Türk Yahudi Toplumu Danışmanı Yaşar Bildirici (Cumhuriyet Gazetesi, 2021) ise bu konudaki duygularını şöyle belirtiyor: "En önemli şeylerden biri tarihimizin kara sayfalarından biri Varlık Vergisi orada işleniyor. Bugün Türkiye'de yaşayan çoğu vatandaşlarımız 'Varlık Vergisi nedir?' diye bilmiyor. Dolayısıyla bunun işlenmesi de çok kıymetli. Orada görüyorsun nasıl bir aile perişan hale geliyor, baba Aşkale'de ölüyor".

Kulüp'te, Varlık Vergisi'nin gayrimüslimler üzerinde bıraktığı derin izler Matilda ve onun ailesinin üzerinden ele alınmaktadır. Kürşat karakteri Matilda'nın ailesinin evine gelerek duvar saatinin arkasındaki kasayı açıp şu repliği söylemiştir:

“Biraz sonra bu kasadakiler toplanacaklar içinden beyan etmediğiniz büyük bir miktar çıkacak. Sizde Varlık vergisinden kaçırduğunuz için tutuklanacaksınız ve bir daha asla Türkleri kazıklayamayacağınız ibreti olarak da çalışma kampına gideceksiniz”.

Matilda'nın babası mükellef olduğu vergi miktarını ödemesine rağmen evinde bulunan para ve değerli eşyalar sebebiyle tutuklanarak oğluyla beraber Aşkale'ye gönderilmiştir. Ancak ilerleyen bölümlerde Kürşat'ın bulduğu paranın aslında devletten kaçırılmadığını, II. Dünya Savaşında yersiz yurtsuz kalan 3,5 milyon Yahudi'yi, Nazilerin zulmünden kurtarmak için ortaklaşa toplanan para olduğunu öğreniyoruz.

Varlık Vergisi'nin bıraktığı travmaların yalnızca Aşkale'ye gönderilen insanlarla sınırlı kalmadığını aynı zamanda arkalarında bıraktığı ailelerinde de derin bir üzüntü duyduğu Matilda ve kızı Raşel arasında geçen diyalog üzerinden resmedilmiştir. Matilda, Raşel'i ailesiyle yaşadığı apartmanın önüne götürerek şunları söylemiştir:

“Annemi kaybetmem dışında hiçbir kötü anım yoktu bu evde. Ama sonra o sene... Senin yaşlarındayım Varlık vergisi çıktığı zaman babam payımıza düşen vergiyi ödemediği halde hakkınızda ihbar var dediler. Sonra da abimle babamı tutuklayıp sorgusuz sualsiz Aşkale'ye gönderdiler. O gece son kez gördüm onları. Orda ölümüne çalıştırdılar. İstedikleri de oldu. Orada öldüler. Bir gecede kimsesiz tek başıma kaldım. Ben katil olmadım aileme ihanet eden adamı öldürdüm. Gitmek istedim buralardan arkama bakmadan çünkü bu sokak bu bina bana sadece acı veriyor. Ne kadar yalnız olduğumu bir ailem olmadığını hatırlatıyor bana”

4.3. Türkleştirme Politikaları

II. Dünya Savaşı döneminde eğlence sektörünün büyük çoğunluğu Yahudi, Rum ve Ermenilerin elinde bulunmaktaydı (Ata, 2014: 68). Eğlence sektörünün tüketicileri ise, İstanbul'da özellikle Pera (Beyoğlu) bölgesinde yaşayan veya civar yerlerinde oturan gayrimüslim vatandaşlardan ve farklı ülkelerden gelip Türkiye'de ikamet eden yabancı kişilerden oluşmaktaydı. Genel olarak patronların gayrimüslim olduğu eğlence sektöründe çalışan elemanlar da çoğunlukla gayrimüslimlerden meydana gelmekteydi. Bu durum, devletin Türkiye'de özellikle de İstanbul'da Türkleştirilme politikalarını uygulaması ve zamanla da bu sürecin tamamlanmasıyla değişmiştir. Özellikle, 1960'lardan sonra hem izleyici hem de eğlence sektörü çalışanları olarak gayrimüslimler işten çıkarıldıkları için bu sektörde Türkler yer almaya başlamıştır (Akçura, 2016: 293).

Kulüp dizisinde de eğlence sektörünün Türkleştirilmesine dair yapılan uygulamalarla ilgili şöyle diyaloglar geçmiştir:

“Sizin gibi böyle seçkin beyefendi bu işe soyunsa da eğlence sektörünü şu gayrimüslimlerin elinden bir kurtarsak diyorum”

“Sizi kurul kararıyla yılın Türk müteşebbisi ödülüne namzet göstermek isteriz. Lakin sizden tavsiye niteliğinde bir ricam olacak. İşletmenizdeki çalışanların tamamı Türk olsa daha iyi olmaz mı?”

“Çok zor oluyor böyle efendim. Mesele adam çıkartmak değil. Gece kulübünde çalışacak Türk bulmak çok büyük mesele. Meziyetli insan bulmak çok zor. Bu Agop'un yerine daha iyi bir ışıkçı buldum e o da gayrimüslim. Yervant, çocuk çok iyi garson burda arı gibi

çalışıyor vızır vızır. E Stelyo İstanbul'un en iyi... (burada Çelebi'nin Orhan tarafından sözü kesildiği için cümleyi tamamlayamaz)"

Çelebi'nin söylediği gibi, o dönemlerde eğlence sektöründe çalışacak Türk bulmak zordu. Çünkü sinema, müzik, dans gibi eğlence sektöründe çalışan kişiler gayrimüslim halktan oluşmaktaydı. Aynı zamanda bu mesleği icra eden gayrimüslimler yıllardır bu işi yaptıkları için oldukça meziyetliydi. Yani söylenildiği şekilde Agop gibi bir ışıkçı ve Yervant gibi meziyetlere sahip Türk bir garson bulmak zordu. Ayrıca dizide Türkleştirme politikaları sadece eğlence sektörüyle sınırlı kalmaz aynı zamanda Cadde-i Kebir yani bugünkü adıyla İstiklal Caddesi de bu uygulamadan etkilenir.

Dizide bu bağlamda diyalogu geçen Kürşat karakteri "*Cadde-i Kebir'deki binaların yatırım için hazır olduğunu, gayrimüslimlerin bu binaları ellerinde çıkarmak istediklerini ve bunun nedeni ise gayrimüslimlerin bu ülkede mutlu olmadığını bilhassa Rumların*" diyerek dile getirmiştir. Cadde-i Kebir ile ilgili Kürşat karakterinin diğer bir repliği ise: "*Bir gün Cadde-i Kebir'de yalnız Türkün sesi duyulacak*". Türkleştirme politikalarının bu kadar Cadde-i Kebir'de yoğunlaşmasının nedeni ise gayrimüslimlerin çoğunlukta ikamet ettikleri evlerinin ve iş yerlerinin bu bölgede olmasıdır (Güven, 2010).

Orhan ve annesinin arasında geçen bir sahnede de Türkleştirme politikalarından birine atıf yapılmıştır. Orhan, geçirdiği hastalık sonucu bilincini kaybederek Rumca konuşmaya başlayan annesini "*Anne Türkçe konuş*" diyerek uyarmıştır. Ancak ısrarla annesi Rumca konuşmaya devam edince Orhan sinirli bir şekilde annesinin ağzını kapatmıştır. Bu sahne "*Vatandaş Türkçe Konuş!*" kampanyasını akıllara getirmektedir. Bu kampanya ile gayrimüslimlerin kendi dillerini konuşmaları engellenmiştir.

4.4. Kimlik Saklama ve Kimliğin Sessizleştirilmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonrası Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş aşamasında Türk kimliği bir ulusal kimlik olarak inşa edilmiştir. Bu süreçte, ilk ötekileştirilen kesim ise gayrimüslimler olmuştur. 1930'lı yıllar itibariyle devlet, Türk kimliğini inşa ederken yoğun olarak denetim ve gözetim mekanizmaları uygulamıştır. Bu doğrultuda gayrimüslim halk öncelikle din sonrasında ise etnik köken üzerinden ötekileştirilmeye başlanmıştır (Aktoprak, 2010). Üst kimlik kavramının önem kazandığı bu dönemde bazı gayrimüslim kişiler asıl kimliklerini gizlemek zorunda kalmıştır.

Kimliğin gizlenmesi veya sessizleştirilmesi konusu dizide Orhan ve annesinin üzerinden yansıtılmaktadır. Dizinin ilk bölümlerinde Türk kimliğine sahip bir kulüp patronu olarak görünen Orhan'ın dizinin dördüncü bölümünde aslında Rum asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Asıl adı Niko olan Orhan'a Türk kimliği çocuk zamanlarında annesi tarafından benimsetilmeye çalışılmıştır. Rum asıllı Niko'nun Türk Orhan'a dönüştürülmesi sürecine dizide şu sahneye tanıklık ediyoruz: Karanlık bir dolabın içine kapatılan küçük Niko ve dolabın dışında bağırarak ve sürekli tekrarlayarak şunları söyleyen annesinin sesi: "İsmin ne senin?" diye soruyor. Orhan'ın çocukken yaşadığı bu dramatik olaya yıllar sonra annesine söylediği şu replikle dikkat çekiliyor: "*Sizin bana ödetdiklerinizden daha ağır değil validem*"

Etnik ve dini kimliğin açıkça ortaya çıkarılması veya gizlenmesi, dönemin siyasi konjonktüre bağlı olarak değişebilmektedir. Aynı zamanda kamusal alanda anadilini konuşmamak gibi kimlik stratejileri aile içinde çocuklara küçüklüklerinden beri öğretilen bir iç bilgi olarak empoze edilmektedir (Kaymak ve Beylunioğlu, 2018: 978). Orhan'ın da benzer şekilde asıl kimliğini başkalarından saklaması gerektiği çocukken kendisine annesi tarafından bir iç bilgi olarak öğretilmiştir.

Orhan'ın annesinin geçirdiği hafıza kaybı sonucu yaşadığı hastalık ise annesini asıl kimliğine yeniden kavuşturmuştur. Yakın zamanı unutup eski zamana dönen annesi artık Türkçe değil Rumca konuşmaya başlamıştır. Dizide çarpıcı bir şekilde işlenen bu sahnede geçen bu replikler “*Gözetliyorlar bizi, Perdeleri açma Niko. Seni görmesinler, Baban dün bana dikkatli olun dışarı çıkmayın dedi*” şeklindedir. Bu sahnede, Orhan'ın annesinin geçmişte Orhan daha çok küçükken kimliklerinin ortaya çıkması ile ilgili yaşadığı korku ve kaygı hastalığın verdiği hafıza kaybı ile gün yüzüne çıkmıştır.

4.5. 6-7 Eylül Olayları

Tarihte, 6 Eylül 1955 günü saat 13.00'te devlet radyosunun Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığına ilişkin bir saldırı haberi yapmasıyla 6-7 Eylül olaylarının fitili ateşlenmiştir. Haberin aynı gün gazetelerde yer alması ise Türkiye'de zaten gergin olan ortamın daha fazla gerilmesine sebep olmuştur. Yakın tarihin en önemli kırılma noktalarından birini oluşturan bu olaylar, Kulüpte son bölüm olan 10. Bölümde yer alıyor. Olaylar, Atatürk'ün evine saldırı haberinin caddede gazete dağıtan küçük bir çocuk tarafından koşarak duyurulmasıyla başlıyor. Ardından Fıstık İsmet'in de babası olan Ali Şeker etrafına bir grup insanı toplayarak onları Rumlara karşı kışkırtmaya başlıyor. Sahnenin devamında başta öğrencilerin oluşturduğu kalabalık “Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti”nin yapmış olduğu çağrıya uyarak, olayı protesto etmek için ellerinde pankartlarla Cadde-i Kebir ve Pera'da sloganlar eşliğinde yürüyor. Daha sonra olaylar büyüyor ve çoğunluğu kontrolsüz olan öfkeli halk kalabalığı ellerinde sopalar ve taşlarla gayrimüslimlere ait ev, iş yerlerini yağmalamaya başlıyorlar. Hatta işi gayrimüslimleri yaralama, öldürmeye kadar götürüyorlar. Bu sahnede Fıstık İsmet, gayrimüslimlerden birine saldırıldığını görüp ona yardım etmeye çalışıyor. Ancak öfkeli kalabalık “*sen kimin tarafındasın*” diye İsmete sorunca İsmet de “Sizin tarafınızda değilim” diyor. Bu cevap üzerine gayrimüslim kişiyle birlikte İsmet'e de saldırıp arabasını parçalıyorlar.

Dizide gayrimüslimlere saldırı görüntüleri verilirken aynı zamanda olaya ait gerçek görüntüler de ara ara dizide kullanılmıştır. Bu da seyircinin geçmişte yaşanan bu olayın yaşamış ya da yaşamamış olsalar dahi fark etmeksizin seyirci üzerinde bir toplumsal belleğin oluşmasını sağlamıştır.

İstanbul'da yaşanan olayların boyutu ve etkisi İzmir'e göre daha büyük olmuştur. Protesto olarak başlayan eylemler kısa zamanda yağma, tahrip ve saldırıyla devam etmiştir. 6 ve 7 Eylül'ü içine alan bu iki günlük zaman diliminde İstanbul bir savaş yeri haline gelmiştir. Daha sonra sıkıyönetimin ilan edilmesiyle duran olaylar neticesinde ortaya çıkan bilanço ağırdır. 1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve laboratuvar, 21 fabrika, 110 lokanta ve kafe, 73 kilise, 26 okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık tahrip edilmiştir. Saldırıları sırasında birçok Rum kadına da tecavüz edildiği ortaya çıkmıştır. 3 kişi ölmüş ve 30 kişi ise yaralanmıştır (Genç, 2008).

5. SONUÇ

Toplumların geçmişte yaşadığı acı deneyimler zaman geçtikçe toplumun belleğinde unutulmaya yüz tutmaktadır. Unutma eylemi ise bazen yaşanan travmayla baş edebilmek için bazen ise sessizleştirilmeye mecbur bırakıldığı için gerçekleşir. Bu noktada toplumların unuttuklarını hatırlaması için Toplumsal bellek önemli bir işlev görmektedir. Türkiye toplumu da gerek Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olayları gerek 1960-1980 darbeleri gibi insanlarda derin travmalar bırakan ve insanların belleklerinde unutmak istedikleri durumlara sahne olmuştur. Türkiye tarihinde derin izler bırakan bu olaylar zaman geçtikçe medya içerikleri ile tekrar gündeme gelmektedir. Hatırla Sevgili, Çemberimde Gül Oya, Salkım Hanım'ın Taneleri, Güz

Sancısı gibi yapımlar unutulmuş geçmişi tekrar hatırlamada yardımcı olmaktadır. Çünkü medya toplumların belleğini oluşturmada ve hatırlamada güçlü bir etkiye sahiptir.

Kulüp dizisi üzerinden 80-67 yıl geçen Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarını tekrar gündeme getirerek üzerinde çokça konuşulan ve yazılan bir yapımlı olmuştur. Dizi gayrimüslimlerin geçmişte yaşadığı acıları anlatarak unutulmuş bir geçmişin tekrar hatırlanmasını sağlamıştır. Dizide geçen mekanlar, konuşulan dil, giyim tarzı, müzikler, inançlar ve travmatik olaylar o dönemleri bire bir yaşayan kişilerin belki de belleklerinde parça parça yer edinen olayların tekrar canlanarak toplumsal bir hatırlamanın oluşmasını sağlamıştır.

Dönemin siyasi çerçevesine bakıldığında Varlık Vergisi, Türkleştirme Politikaları ve 6-7 Eylül olayları dönemin en travmatik olaylarıdır. Özellikle Varlık Vergisi, Yahudilerin yaşamlarında derin yaralar açmış travmatik deneyimlerden biridir. Yahudilerin toplumsal belleğinin yapı taşlarından biri olan Varlık Vergisi aile ortamlarında pek konuşulmaz konu açıldığında ise büyükler tarafından üstü kapatılarak hiç yaşanmamış gibi gösterilir. Bu tarz travmalar aile içinde sessizleştirilerek, kuşaklara aktarılmamış ve bellek bastırılmıştır (Kaymak, 2018). Travmatik etkilere sahip bu tür deneyimler unutulmamaktadır. Varlık Vergisi'nden ve 6-7 Eylül olaylarından etkilenen insanları yok saymak, sessizleştirmek ve görünür kılmamak bu acıları iyileştirmez. Bu bağlamda Kulüp dizisi unutulmuş acıların tekrar yaşanmaması için ve üzerinde konuşulup tartışılması açısından bir alan sunmaktadır.

Üst kimlik kavramının önem kazandığı 1930 dönemlerinde bazı gayrimüslim kişiler asıl kimliklerini gizlemek zorunda kalmıştır. Türkleştirme Politikaları neticesinde kimliğini gizlemeye çalışan gayrimüslim halk dizide Orhan karakteri ve annesi üzerinden ele alınmıştır. Etnik ve dini kimliğin açıkça ortaya çıkarılması veya gizlenmesi, dönemin siyasi konjonktüre bağlı olarak değişebilmektedir. Aynı zamanda kamusal alanda anadilini konuşmamak gibi kimlik stratejileri aile içinde çocuklara küçüklüklerinden beri öğretilen bir iç bilgi olarak empoze edilmektedir (Kaymak ve Beylunoğlu, 2018: 978). Orhan'ın da benzer şekilde asıl kimliğini başkalarından saklaması gerektiği çocukken kendisine annesi tarafından bir iç bilgi olarak öğretilmiştir. Özünde Niko olan Orhan, dizi boyunca başarılı Türk iş adamı kimliğini korumak için yalnızca geçmiş belleğini hatırlayan annesini saklamak ve hatta öldürmek zorunda kalmıştır. Bu durum o dönemde kendi anadillerini, etnik kimliklerini ve isimlerini gizlemek zorunda kalan insanların yaşadıkları travmaları temsil etmektedir.

Toplumsal bellek onu taşıyan grupla birlikte var olmaktadır. Bu bağlamda birlikte kutlanılan bayramlar, geçmiş zamanın anılması, dini ibadetler ve ortak zaman ve mekân da yaşanan olaylar grup bağlılığının olduğu anlardır. Kulüp dizisi bir dönemin ortak anılarını tekrar canlandırarak anımsanmasını ve toplumsal belleğin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Çünkü toplumsal bellek kendi bağlamında tekrar tekrar kurulabilir.

KAYNAKÇA

Ağkuş, Y. ve Altuncu, A. (2017). Yahudi Kutsal Metinlerinde ve Kur'an'da Şabat (Cumartesi) Yasakları ve Mesh Hadisesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2776-2794.

Akçura, G. (2016). Eğlence Tarihimiz, *TRT Akademi*, 1(1), 288-289.

Aktoprak, E. (2010). Bir "Kurucu Öteki" olarak: Türkiye'de gayrimüslimler, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İnsan Hakları Merkezi.

Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ata, F. (2014). Varlık Vergisinin Amerikan Kamuoyuna Yansıması: New York Times Gazetesi Örneğine Göre, *Pursuit of History*, 6(11), 63-78.

August-Zarębska, A. (2020). "The Language of Sephardic Jews: History and Main Characteristics", Jolanta Sujecka (Ed.) *The Balkan Jews and the Minority Issue in South-Eastern Europe*, 'Colloquia Balkanica' book series Vol. 7 (s.181-203). Varşova: DiG.

Bali, R. N. (2001). "Toplumsal Bellek ve Varlık Vergisi", Esra Özyürek (Ed.) *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası* (s. 87-126). İstanbul: İletişim Yayınları.

Başaran-İnce, G. (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza, *Kültür ve İletişim*, 13(1), 9-29.

Bélanger, A. (2002). Urban space and collective memory: Analysing the various dimensions of the production of memory, *Canadian Journal of Urban Research*, 11 (1), 69-92.

BIANET. (2019). "Yahudilerin Purim Bayramı Kutlu Olsun", 15.01.2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/azinliklar/206615-yahudilerin-purim-bayrami-kutlu-olsun> adresinden alındı.

Blight, D. (2009). "The Memory Boom: Why and Why Now", Pascal Boyer, James V. Wertsch (Ed.) *Memory in Mind and Culture* (s. 238-251). Birleşik Krallık: Cambridge University Press.

Cumhuriyet Gazetesi. (2021). "Netflix'in Kulüp dizisi için Türkiye Yahudileri ne diyor", 11.01.2022 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/netflixin-kulup-dizisi-icin-turkiye-yahudileri-ne-diyor-1883520> adresinden alındı.

Dayıoğlu-Erul, R. ve Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 391-406. <https://doi.org/10.38009/ekimad.637977> Erişim tarihi: 15.01.2022.

Donk, A. (2009, Nisan). The Digitization of Memory: Blessing or Curse. *Media in Transition Conference*. Boston. <http://web.mit.edu/comm-forum/legacy/mit6/papers/Donk.pdf> Erişim tarihi: 11.01.2022.

Dudai, Y. (2002). *Memory from A to Z: Keywords, concepts, and beyond*. New York: Oxford University Press.

Edy, J. A. (1999). Journalistic Uses of Collective Memory, *Journal Of Communication*, 49(2), 71-85.

Genç, G. (2008). "53. Yılında 6-7 Eylül Olayları", 16.01.2022 tarihinde <https://birikimdergisi.com/guncel/251/53-yilinda-6-7-eylul-olaylari> adresinden alındı.

Güven, D. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaymak, Ö. (2018). İstanbullu Yahudilerin Kolektif Travmatik Bellekteki Ses (sizlik) leri. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(17), 148-163.

Kaymak, Ö. ve Beylunioğlu, A. M. (2018). Çelişkili Kimlikler: İstanbul'da Yaşayan Antakyalı Ortodoksların Etnik/Dini Aidiyet Algıları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(4), 959-989. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002524 Erişim tarihi: 15.01.2022.

Minarova-Banjac, C. (2018). Collective Memory and Forgetting: A Theoretical. *The Centre for East West Cultural and Economic Studies*.

Neiger, M., Meyers, O., ve Zandberg, E. (2011). *On media memory: Collective memory in a new media age*. Londra: Springer.

Olick, J. K. (1999). Collective memory: The two cultures, *Sociological Theory*, 17(3), 333-348.

Olick, J. K. ve Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices, *Annual Review of sociology*, 24(1), 105-140.

Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000557 Erişim tarihi: 11.01.2022.

Pennebaker, J. W. ve Banasik, B.L. (1997). “On the Creation and Maintenance of Collective Memories: History as Social Psychology”, James W. Pennebaker, Dario Paez ve Bernard Rime (Ed.) *Collective Memory of Political Events Social Psychological Perspectives* (s. 3-20). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Peri, Y. (1999). The media and collective memory of Yitzhak Rabin's remembrance, *Journal of Communication*, 49(3), 106-124. doi: [10.1111/j.1460-2466.1999.tb02807.x](https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1999.tb02807.x) Erişim tarihi: 15.01.2022.

Pomerantz, L. (tarihsiz). “Sephardic Jews and Their History”, 16.01.2022 tarihinde <https://www.historians.org/teaching-and-learning/teaching-resources-for-historians/> adresinden alındı.

Roediger, H. L., Zaromb, F. M. ve Butler, A. C. (2009). “The Role of Repeated Retrieval in Shaping Collective Memory”, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (Ed.) *Memory in Mind and Culture* (s. 138-170). Birleşik Krallık: Cambridge University Press.

Roudometof, V. (2002). *Collective memory, national identity, and ethnic conflict: Greece, Bulgaria, and the Macedonian question*. ABD: Greenwood Publishing Group.

Schwartz, B. (1991). Iconography and Collective Memory: Lincoln's Image in The American Mind, *The Sociological Quarterly*, 32(3), 301-319.

Susam, A. (2015). *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema: 2000 Sonrası Türkiye Belgesellerinde Gerçek-Temsil İlişkileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.